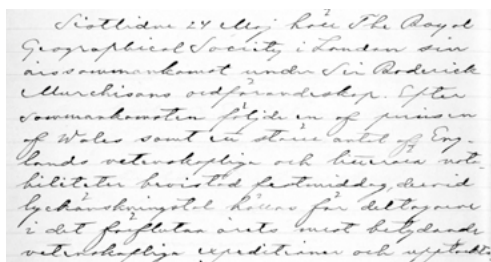

5. Om konsten att läsa en boksamling: Pontus Nybelin och 1800-talets reselitteratur

Stefan Benjaminsson

Avskrift av *Svenska färderna till Novaja Semlja och mynningen af Jenisej, sommaren 1875 (1875)* av Adolf Erik Nordenskiöld.

Sedan förestående avskrift från stadsbibliotekets exemplar blifvit gjord, har jag till min stora glädje vid Dicksonska bokauktionen i Göteborg lyckats inropa det exemplar Professor Nordenskiöld förärat Grosshandlaren Oscar Dickson, en raritet i dubbel bemärkelse då upplagan var endast 100 ex., hvilka samtliga tillställts Professor Nordenskiöld.

Förtjusningen över auktionsfyndet går inte att ta miste på, men låt oss återkomma till den och istället börja den 17 februari 1966, då professorn i zoologi Orvar Nybelin skrev ett gåvobrev till Göteborgs universitetsbibliotek. Att han gjorde det just detta datum har sannolikt samma orsak som varför han skrev gåvobrevet: han ville skänka en boksamling till biblioteket, ”till hedrande av min faders minne”, död sedan 31 år tillbaka. Fadern var grosshandlaren Pontus Nybelin och denna dag, den 17 februari, var hans födelsedag.

Boksamlingen beskrevs som ”huvudsakligen bestående av äldre rese-skildringar, hopbragt av min fader”, vilket inte är hela sanningen eftersom det är uppenbart att både Orvar Nybelin och hans hustru Karin, bidragit med böcker till samlingen; vissa böcker är utgivna efter faderns död och vissa böcker har Orvars och Karins namn noterade i sig. Samlingen som helhet är dock Pontus Nybelins verk, och den består av 462 titlar inalles.

Merparten är inbundna monografier, men det finns ett antal tunnare häften, samt några få tidskrifter.

Frågan man kan börja med är: vad är en bok, mer än sitt innehåll? Och för att bredda frågan något: vad är en samling, mer än sina böcker? En egenheterna med en specialsamling är att den ofta är skapad utifrån en persons specifika intresse, vilket inte bara avspeglas i vilka böcker som införlivats i samlingen, utan likaledes i hur böckerna tryffrats, i betydelsen tillförts noteringar, tidningsurklipp etcetera. Förhållandet mellan dessa tre aspekter – bokens innehåll, samlingskaparen och de materiella egenskaperna – gör att en bok får en innebörd som överskrider sitt innehåll. Böcker är, som bokhistorikern Donald F. McKenzie understryker, sociala produkter, vilket återspeglas i deras materialitet.¹ Roger Chartier är inne på samma sak, att den samhälleliga, historiska och idéhistoriska kontexten direkt eller indirekt påverkar bokproduktionen, och han understryker vikten av att förstå att en text alltid har en specifik materiell form². Denna situation är naturligtvis inte unik för bokproduktion, men det är viktigt att påminna sig själv om att en enskild bok, som kan tyckas vara en väl så avgränsad artefakt, på många sätt är en avspeglning av ett helt samhälle vid en viss tidpunkt. Av denna anledning är ett visst verk som trycks (som får en materiell form) vid en viss tidpunkt inte ”samma” som det som trycks vid en senare tidpunkt.³ Detta gäller i högsta grad en samling i sig, vars beståndsdelar är historiskt kodade enskilda böcker. Som David Pearson uttrycker det så utvecklar böcker också, genom sina tidigare ägare, sina egna historier och blir en del av vårt historiska arv och därmed en källa.⁴ En utmärkt illustration av allt ovanstående är Pontus Nybelins boksamling. Det som utåt sett kan te sig som cirka 11 hyllmeter äldre, men ofta kanske ordinär, reselitteratur blir genast mer intressant om man inte bara undersöker böckernas ämnen, utan den kontext som samlingen härstammar ur, samt specifika böcker och deras tryfferingar. Detta öppnar för att med utgångspunkt i samlingen kunna diskutera hur en specialsamling speglar sin och samlingsbyggarens tid.

---

1 Donald F. McKenzie, *Bibliography and the sociology of texts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 62.

2 Roger Chartier, *The author's hand and the printer's mind* (Cambridge: Polity Press, 2014), ix, 23.

3 Chartier, ix

4 David Pearson, *Books as history: The importance of books beyond their texts*, rev. uppl. (London: British Library, 2011), 23.

Innan vi går vidare med att undersöka detta, så behövs det sägas något om de förteckningar som finns över samlingen. Den donerades 1966, men deponerades fram till 1982 av Orvar Nybelin. I samband med att det skrevs ett officiellt depositionsavtal 1969 skrevs också en förteckning över boksamlingen. När samlingen till slut kom till biblioteket 1982 saknades 13 av titlarna från denna förteckning. För resonemangen i detta kapitel har dock de saknade böckerna räknats med, då de uppenbarligen var menade att ingå i donationen. I själva samlingen finns dessutom två anteckningsböcker med Nybelins egna förteckningar över *alla* hans böcker, det vill säga inte bara de böcker som ingår i den nuvarande samlingen. Den ena anteckningsboken innehåller fyra förteckningar. Den längsta förteckningen är den över rese-litteraturen. Sedan följer: "Berättelser m.m." med 79 titlar; "Läroböcker" med 60 titlar; samt "Diverse" med 47 titlar. Blandningen av ämnen inom varje förteckning är bred och sällan konsekvent.

I den andra anteckningsboken finns en förteckning som kallas "Förteckning å böcker i stora bokhyllan". Denna förteckning, som mestadels stämmer överens med de fyra nämnda förteckningarna, innehåller ytterligare titlar såsom en rad samlade skrifter av svenska författare. Här finns spår av ett påtagligt naturintresse, såsom växtböcker och fågelböcker, men den övervägande delen av titlarna hör till geografi- och etnografämnet och det är dessa titlar som donerades till biblioteket.

Det finns slutligen en kortare förteckning över de zoologiska texter som sonen Orvar Nybelin skrivit, sammanlagt 27 stycken, varav den sista skrevs 1929. Förteckningarna innehåller för övrigt inga verk utgivna efter detta år, vilket gör det troligt att Pontus Nybelin slutade förteckna vid denna tid, strax innan han flyttade till Stockholm. Att inget förtecknats efter 1929 kan vara ett tecken på att samlingen stannade i Göteborg. Oavsett förteckningarna är föremålet för den här undersökningen i huvudsak den befintliga fysiska samlingen som Orvar Nybelin donerade.

Vem var då Pontus Nybelin? Han föddes 17 februari 1855 i Karlstad; son till handlaren Henrik Nybelin, som dog bara ett halvår efter Pontus födelse, och till Johanna Maria Nybelin.⁵ Av allt att döma fortsatte Johanna handelsverksamheten fram till sin egen död 1877. Ett antal annonser, om

5 "Döde", *Nya Wernlandstidningen*, 11 augusti 1855.

försäljning av bland annat mjöl, fisk och öl i *Nya Wermlandstidningen* under cirka tio år efter Henriks död, vittnar om detta.⁶ Pontus gifte sig med Emelie Gornitzka, född 1863 i Kongsvinger och de fick tre barn; Orvar, Lina och den förstfödde Ragnar, som dock dog i späda ålder.

Karlstad hade vid tiden för Nybelins födelse strax under 4000 invånare. Staden var alltså ingen metropol, men hade åtminstone ett högre elementarläroverk, som Nybelin gick i. De språk som eleverna kunde studera var tyska, engelska, franska, latin, grekiska och hebreiska.⁷ Troligen läste Nybelin något eller några av dessa språk, men sannolikt behärskade han inga andra språk än svenska i någon högre grad, eller åtminstone valde han bort andra språk än de nordiska när han läste. Böckerna i samlingen är nämligen i stort sett uteslutande på svenska: av samlingens 462 titlar är 388 på svenska, 34 är på danska och 24 är på norska.⁸

I oktober 1874 flyttade Nybelin till Råda i Värmland och arbetade som bruksbokhållare. En examen från Filipstads bergsskola 1878 talar för att det är detta yrke han siktade på och det var som bokhållare han livnärde sig under ett antal år framåt, bland annat vid Dejefors bruk.⁹ 1881 flyttade han till Hagfors för att arbeta som kontrollör vid Nordmark-Klarelfvens jernväg i Hagfors,¹⁰ och var där dessutom underagent för Försäkringsbolaget Skandia, en syssla han senare fortsatte med vid sidan om sin handelsrörelse i Göteborg.¹¹

Under 1888 blev Nybelin delägare i firman Meurling & Co. i Göteborg.¹² Firman drevs av förre löjtnanten Meurling och hans hustru Sara Matilda Meurling, som stod som firmans ägare. Firman bytte namn till Meurling, Nybelin & Co, och i november 1888 utträdde paret Meurling ur firman och Pontus drev den vidare i egen regi, men i samma namn.¹³ Nybelin var

6 "Undertecknad försäljer [...]", *Nya Wermlandstidningen*, 28 november 1857. Tillkännagifves, *Nya Wermlandstidningen*, 19 juli 1865.

7 Carl Vilhelm Bromander, Axel Dahlman, och Ernst T. Ander, red., *Ur Karlstads högre allmänna läroverks händer, 1* (Karlstad: Nya Wermlands-tidningens aktiebolag, 1931), 252, 337, 342, 359, 364.

8 Av övriga 16 titlar är 8 på tyska, 5 på engelska, 2 på franska och 1 på latin, men av dessa är 4 stycken med säkerhet inte införlivade av Pontus Nybelin, varav de bägge franska.

9 Govert Indebetou, *Bergsskolans i Filipstad elever 1830–1930: Biografisk matrikel* (Stockholm, 1931), 134–135.

10 Indebetou, 135

11 [Annons för Försäkrings-Aktiebolaget Skandia], *Nya Wermlandstidningen*, 13 september 1887. [Annons för Olycksfalls-Försäkrings-Aktiebolaget Skandinavien], *Göteborgs Afionblad*, 26 september 1902.

12 "Bytesannonser", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 19 september 1888.

13 "Bytesannonser", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 2 november 1888.

därefter grosshandlare, främst med sill i sitt varulager, fram till 1924 då han avvecklade verksamheten. I början av 1930-talet flyttade han till Äppelviken i Stockholm, där han bodde fram till sin död i januari 1935.

Nybelin dyker upp i tidningarna vid några enstaka tillfällen; som revisor i en bolagsstyrelse; som styrelsesuppleant i Nya Ångfartygsaktiebolaget Elfdalen; som revisor i kyrkofullmäktige.¹⁴ Spåren är, som synes, få och de berör oftast handel och revision, men i en artikel om Göteborgs bibliofiler omnämns han som en av Göteborgs ”Numismatiska bokälskare”, och märkligt nog inte för sin samling av reseskildringar.¹⁵ Enligt den biografiska notisen om sonen Orvar Nybelin i *Svenskt biografiskt lexikon* var hans far en ”ivrig amatörbotanist”.¹⁶ Detta intresse märks till viss del bland titlarna i förteckningarna. Boksamlingen i sig ger emellertid inte många tecken på att Nybelin själv var berest, annat än eventuellt till områden han har kopplingar till. Det finns en liten skrift av O. Kretzing med titeln *Om Throndhjems domkirke* (1885), som såldes för att få intäkter till domkyrkans restaurering, samt Yngvar Nielsens *Reisehandbok over Norge* (1888), med kvarlämnad reklam för Victoria Hotel i Kongsberg, som skulle kunna relatera till antingen hustrun Emelies norska ursprung eller en resa till Norge. *Vägvisare för resande till Kinnekulle* (1885), skulle kunna vara ett tecken på en resa dit. Tittar man i förteckningarna finns en handfull titlar som kan vara turistbroschyrer.

Det går inte att belägga när Nybelin började samla på böcker, men att han tidigt ägnade sig åt samlande kan man sluta sig till av en annons i *Wermlands Läns Tidning* från 1872, där han som 17-åring annonserade om en ”större myntsamling” som han hade i sin ägo.¹⁷ Annonseringen talar inte om huruvida det är för försäljning eller uppvisande. Det är dock värt att anmärka att han vid två tillfällen skänker mynt till Wermlands naturhistoriska- och fornminnesförening, och vid ett annat tillfälle skänker han dem ett vargkranium.¹⁸ I Ludvig Borgströms *Berättelse öfver en resa i Vermland*

14 ”Med delägarna i aktiebolaget ’Nitria’ [...]”, *Göteborgs-Posten*, 9 augusti 1901. ”Ångbåtsbolagsstämmor”, *Göteborgs Aftonblad*, 19 februari 1900. ”Öfriga ärenden”, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23 februari 1906.

15 ”Bibliofiler i Göteborg”, *Göteborgs Aftonblad*, 12 december 1923.

16 Göran Nilzén, red. *Svenskt biografiskt lexikon. Bd 27, Nilsson-Näsström* (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1990–1991), 635.

17 ”En större myntsamling [...]”, *Wermlands Läns Tidning*, 11 september 1872.

18 ”Wermlands naturhistoriska- och fornminnesförening [...]”, *Nya Wermlandstidningen*, 27 september 1878, 25 september 1877, 28 september 1877.

sommaren 1845 (1915), har Nybelin noterat ”Värmlands fornminnesförening” på titelsidan. Så han tycks ha haft ett lokalpatriotiskt öga riktat åt dem. Värmland är det enda geografiska tema i boksamlingen som kan kopplas till Pontus Nybelins biografi. Bland de böcker som behandlar Sverige är Värmland något överrepresenterat. Samlingens enda roman, Maximillian Axelssons *Gruf-arbetarne: romantisk skildring ur Vermlänningarnes folklif* (1881), utspelar sig i Värmland.

Det är via Värmland, som Nybelins intresse för geografiska skildringar avslöjas genom en artikel som han skrev för *Svenska Turistföreningens årsskrift* 1888. I denna beskriver han trakterna runt Uddeholm: *Uddeholmsverken med omgifningar (Wermland)*. Detta var, av allt att döma, den enda geografiska skildring som han skrev, men den är intressant på flera sätt. Dels visar den på hans intressen, dels handlar texten om hans hemvist – Hagfors ligger cirka 2 mil från Uddeholm – vilket gör den till något av en personlig betraktelse. Via artikeln får vi dessutom en första inblick i Nybelins eget bibliotek. Texten refererar inte till några källor, men nämner två andra författare av geografiska skildringar: ”På högra sidan, strax bortom U. synas några rödmålade byggnader – Stjern, bekanta från Engelsmannen Lloyds jagter. L. hade här under en lång följd af år sin bostad och högqvarter och hans son, den framstående afrikaresanden Charles Anderson föddes här.”¹⁹

Bägge dessa författare återfinns i boksamlingen. Llewelyn Lloyd var en walesisk amatörbiolog som levde i Sverige, främst i Värmland, under ett par decennier. Hans *Field Sports of the North of Europe: comprised in a personal narrative of a residence in Sweden and Norway, in the years 1827–28* utkom första gången 1830. Det är den andra översedda och tillökade svenska upplagan från 1883, *Jagt-nöjen i Sverige och Norge*, som återfinns i samlingen. I detta exemplar har en mindre papperslapp, på ca 2x5 cm, klistrats in, på vilken namnteckningen ”L Lloyd” finns. Bredvid har Nybelin skrivit ”Lloyds namnteckning”. Boken har någon gång fått ett nytt band av Ljunggrens bokbinderi²⁰, då två stencilerade blad bundits in: ett utdrag ur Fritz von Dardels *Minnen* med en anekdot om Lloyd. Boken illustrerar några av de sätt som Nybelin tryfferade sina böcker, men mer om detta senare. Charles

19 Pontus Nybelin, ”Uddeholmsverken med omgifningar (Wermland)”, i *Svenska turistföreningens årsskrift*, 5 (Stockholm: Svenska turistföreningen, 1888), 53.

20 Sammanlagt finns det 28 böcker som bundits in på Ljunggrens bokbinderi, ytterligare 2 som blivit lagade av Ljunggrens, samt 4 volymer som troligtvis bundits in av Ljunggrens.

Anderson har två titlar i samlingen: *Floden Okwango: resor och jaktäventyr* (1861), samt *Sjön Ngami: forskningar och upptäckter under fyra års vandringar i sydvestra Afrika* (1856). Det är inte orimligt att böckerna fanns i Nybelins ägo redan när han skrev artikeln.

Orvar Nybelin talar i gåvobrevet om en samling med ”äldre reseskildringar”, vilket kanske är korrekt sett från hans perspektiv, men böckernas ålder kan uttryckas på annat sätt. Merparten, 304 stycken, är utgivna under Pontus Nybelins livstid, åren 1855–1935. Samlingen innehåller förvisso äldre böcker, sammanlagt är 65 titlar från 1700-talet. Det finns också fragment av ett par ännu äldre skrifter, bland annat Nils Matson Kiöpings *Een kort beskriffning vppå trenne reesor och peregrinationer, sampt konungariket Japan* (1674), troligtvis från flera olika exemplar och med många luckor.²¹ Så istället för ”huvudsakligen äldre” böcker består samlingen huvudsakligen av böcker som är samtida med Nybelin. Naturligtvis kan han ha köpt böcker långt efter att de gavs ut, men med tanke på att merparten av böckerna getts ut under hans livstid, så är det mer troligt att samlandet var kontinuerligt; det vill säga att snarare än att det var *bibliofila* intressen som drev förvärven så förvärvade Nybelin de nytgivna eller antikvariska böcker som fanns på bokmarknaden och som han fann *intressanta*.

Något som bekräftar intrycket av ett medvetet urval är samlingens innehåll sett i relation till vad som gavs ut. Under tjuugoårsperioden mellan 1886–1905 gavs det i Sverige ut cirka 970 titlar inom ämnet geografi och resor.²² I Pontus Nybelins boksamling finns från samma period 70 svenska titlar, med en, som vi kommer att se, tydlig ämnesmässig tematik. Detta tyder på ett urval styrt av böckernas ämnen och inte att han var generellt intresserad av geografiska skildringar.

Det övergripande intrycket av samlingens materiella egenskaper är brogghet. Här finns äldre böcker, böcker med vackra bokband och slitna band,

-
- 21 Trots sitt dåliga skick, med tydlig fukt- och brandskada, så hittar man saker av intresse i dessa fragment, inklusive en tidig ägare och datering, ”Hakan P. Dahlen. Lund 6 april 1723”, samt med många understrykningar och marginalanteckningar. På sidan 74 får man eventuellt en glimt av tidens antisemitism, då någon efter ett stycke som konstaterat att judarna är ”hatade och förachtade”, noterar ”Det är rätt”. Direkt efter denna notering har någon annan vid ett senare tillfälle kommenterat vidare; om det är i polemik eller för att hålla med är svårt att uttyda.
- 22 *Svensk bok-katalog jemte musikförteckning för åren 1886–1895* (Stockholm: Alfred Bonnier, 1900) 478–482.; *Svensk bok-katalog jemte musikförteckning för åren 1896–1900* (Stockholm: Svenska bokförläggarföreningen, 1904) 314–316.; Arvid Thelin och Vilhelm Gödel, red., *Svensk bokkatalog 1901–1905*, 2:a uppl. (Uppsala: Bokgillet, 1961), 304–306.

små billiga broschyrer och förlagsband från massupplagor. Vissa böcker är trasiga och exempelvis Aeneas Andersens *Berättelse om Ängelska bestickningen uti China* (1796) saknar pärm och har bara ett läskpapper kring sig. Andra böcker är i ytterst gott skick med dekorerade pärmar, som Egerton Youngs *Med kanot och hundsläde bland Cree- och Salteauxindianerna* (1894), i rött klotband med dekorerat blindtryck och förgylld text. Många av de vackra banden i samlingen fanns att köpa i billigare utgåvor, så även om intresset för ämnet tycks ha varit huvudsaken, köpte Nybelin gärna fina utgåvor om de fanns på marknaden. Brokigheten ger samlingen ett charmigt intryck, men framför allt ett helhetsintryck av att det som styrt köpen av böckerna är deras ämne, mer än eventuella estetiska egenskaper. Estetiken är emellertid en tydlig samtidsmarkör. Det titelspecifika förlagsbandet, som utvecklades under 1860-talet och blev vanligt under 1870-talet, är ett uttryck för den ökade betydelsen av att ha en unik identitet även i massproduktionen. Som Kristina Lundblad skriver i sin avhandling *Om betydelsen av böckers utseende*, så hade bokbanden tidigare tillkommit på bokköparens initiativ, men i och med mekaniseringen av bokproduktionen så köpte konsumenten nu inlaga och band i ett, vilket gjorde bokbandets estetik, dess form och stil viktiga för bokens attraktionskraft.²³ Ett ståtligt exempel på detta är Sven Hedins *Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien: reseminnen* (1887).

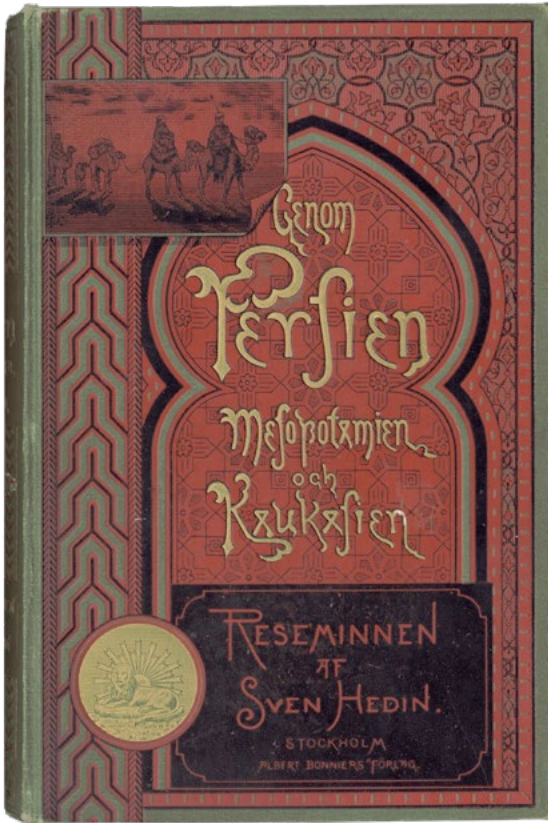
Att en boks tidstypiska estetik kan säga något om sin samtid, och att en enskild bok som beskriver en specifik plats vid en specifik tid kan säga något om den platsen och tiden är kanske självklart. Men för att återknyta till huvudfrågan, kan en *samling* med böcker som getts ut under en längre tidsperiod säga något mer än de enskilda böckerna i sig? Som bokhistorikern Robert Darnton understryker: ”Allting kring en bok är präglad av kulturella konventioner – inte bara språket den är skriven på, utan typografin, layouten, formatet, bindningen och till och med reklamen som man använder för att sälja den”.²⁴ Janet Hoskins är inne på samma sak, att objekt skapas utifrån en mer eller mindre medveten intention och att denna intention kommer att bli immanent i objektet, som därmed kan påverka dem som interagerar med

---

23 Kristina Lundblad, *Om betydelsen av böckers utseende: Det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840-1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband: En studie av bokbandens förmgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur* (Malmö: Råmus förlag, 2010), 174.

24 Robert Darnton, *Pornografi och revolution* (Stockholm: Ordfront förlag, 1996), 185.

Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien: Reseminnen (1887) av Sven Hedin.

det.²⁵ McKenzie ansluter till att sociala, ekonomiska och politiska faktorer påverkar utgivningen, vilket återspeglas i bokens materialitet.²⁶ Varje objekt i samlingen bär således på olika typer av information, och förhåller sig till samlingens helhet på samma sätt som varje liten färgad sten i en mosaik förhåller sig till mosaikens helhet. Ändrar man de inbördes stenarna så förändrar man samtidigt intrycket av helheten. Denna helhet berättar något annat än varje del för sig, vilket gör att det sammantaget finns anledning att se ett avgränsat bibliotek, en avgränsad samling, som ett medium i sin

25 Janet Hoskins, "Agency, biography and object", i *Handbook of material culture*, red. Christopher Y. Tilley (London: SAGE, 2013), 74–75.

26 McKenzie, *Bibliography and the sociology of texts*, 13.

egen rätt, med ett eget budskap.²⁷ Genom att sammanföra denna typ av böcker, utgivna under en relativt begränsad period, ges en bild av tidens syn på omvärlden och på sig själv. Fördelen med en avgränsad samling är att den är just avgränsad, vilket gör att den fokuserar och lyfter fram vissa aspekter som eventuellt varit mindre synliga i en större mängd. Av detta följer att det blir intressant att titta på en specialsamling i sin helhet för att se hur den eventuellt speglar den tid den skapades i.

Med denna grund kan man till att börja med konstatera att rese-skildringarna därmed är lika mycket en bild av det samhälle de uppkommit i, som de är geografiska skildringar. En annan viktig aspekt i sammanhanget är att de stora upptäckarnas berömmelse inte bara vilade på deras insatser, utan i stor utsträckning på deras litterära prestationer.²⁸ Sven Hedin och Henry M. Stanley är bra exempel på detta: resorna gjorde dem kända, men böckerna säkerställde och spred berömmelsen. I förlängningen gav detta dem berömmelse för *böckerna* om sina upptäcktsresor, lika mycket som för upptäcktsresandet i sig. Förenklat uttryckt kan man säga att Sven Hedins bok *Öfver land till Indien* (1910), i två vackert dekorerade klotband, inte bara berättar om den förment stora prestationen att ta landvägen till Indien, utan utgåvan i sig berättar samtidigt om det förment stora med Hedin. Därtill berättar upplagens storlek, antal upplagor och hur mycket de säljer något om vad samtiden finner vara stort.²⁹

Utöver författarna speglar reseskildringar, eller skildringar av expeditioner, i sig ofta de politiska skeendena.³⁰ Trycken om de ostindiska resorna på 1700-talet var en direkt produkt av den ökande handeln och de koloniala drivkrafterna. Skildringarna av expeditioner, jaktresor och militära operationer från Afrika under 1800-talet, som i de 6 titlar av Henry M. Stanley som finns med i samlingen, eller Peter Möllers *Resa genom Angola, Ovampo och Damaraland* (1899), är inte enbart skildringar av dessa trakter, utan uttryck för 1800-talets kolonialism. Möller var anställd av Kongoassociation, som var en del av Belgiens koloniala strävanden. Roy Bridges menar

27 Emma Molin Hagström, "Biblioteksmaterialisering", i *Åter-kopplingar*, red. Marie Cronqvist, Patrik Lundell och Peller Snickars (Lund: Mediehistoria, 2014), 310.

28 Felix Driver, *Geography militant: Cultures of exploration and empire* (Oxford: Blackwell, 2001), 9.

29 I den nu befintliga samlingen finns 6 titlar av Sven Hedin. I en av de handskrivna förteckningarna finns 10 titlar och Nybelin har dessutom lämnat 5 tomma rader för möjligheten att föra in nya Hedin-titlar, vilket tyder på att Hedin var en stor favorit.

30 Carl Thompson, *Travel writing* (New York: Routledge, 2011), 53.

att författarna, i det här fallet resenärer och upptäcktsresande, därmed i sig själva illustrerar de åsikter som samtidens kulturella och politiska kontext genomsyras av.³¹

En annan samtidsmarkör är att samlingen i stort sett består av enbart manliga författare. Två av de tre titlar som är skrivna av kvinnor är inte införda i samlingen av Pontus Nybelin. Den ena, Osa Johnsons *Mitt liv blev ett äventyr* är från 1941 och därmed utgiven efter Pontus död. Den andra boken, Östgöta-geografi (1927) av Anna Rothman innehåller en dedikation från författaren till Karin Nybelin. Det enda undantaget är *Dagbok under en resa till Egypten, Konstantinopel, Krim och Grekland* (1870) av Theresa Grey, som finns med i båda de förteckningar som Pontus Nybelin gjort och därmed bör vara förvärvat av honom.³²

Samlingens mest framträdande teman bottenar i 1800-talet. Polarforskningen föddes till mångt och mycket under detta århundrade och ett flertal av de numera klassiska upptäcktsresorna mot polerna skedde då. Det finns 77 böcker om Nord- och Sydpolen, samt Grönland, Spetsbergen, Island och Färöarna. Här återfinns flera av 1800-talets kända namn inom disciplinen, såsom Fritjof Nansen med böcker som *Fram öfver polarhafvet: den Norska polarfärden 1893–96* (1897) och *På skidor genom Grönland: en skildring af den norska Grönlands-expeditionen 1888–89* (1890). Här finns utgåvor av Adolf Erik Nordenskiöld och flera klassiska Grönlandsskildrare, som Knud Rasmussen och Hans Paulsen Egede. Just Grönland är det område som tycks ha fascinerat mest, 33 av samlingens 77 böcker om polartrakterna handlar om Grönland.

Intresset för folklivsforskning, sedermera etnografi, blomstrade under 1800-talets andra hälft och blev till slut ett eget ämne på universiteten i början av 1900-talet. Skildringar av människor från olika kulturer eller specifika geografiska platser utgör samlingens andra huvudtema, med ungefär lika många titlar som polar temat. Främst framträder böcker och artiklar om samer och den samiska kulturen, som *Om Lapparna och deras gudar* (1848) av Joh. Henr. Schröder, eller Olof Rudbecks *Nora Samoland eller uplyste Lapland* (1701), vilken för övrigt är samlingens äldsta bok. En

31 Roy Bridges, "Exploration and travel outside Europe (1720–1914)", i *The Cambridge companion to travel writing*, red. Peter Hulme och Tim Youngs (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 67.

32 För 1 krona enligt förteckningen.

intressant titel i detta sammanhang är Pehr Högströms *Beskrifning öfwer de til Sweriges krona lydande lapmarker* (1746), som dessutom finns i samlingen i tysk översättning: *Beschreibung des der Crone Schweden gehörenden Lapplandes (...)* (1748). Detta är för övrigt den enda titel i samlingen som finns i utgåvor på två språk. Finnmarkerna i Sverige och Norge går in under detta tema, med titlar som *Fryksdals härad och Finnskogar i äldre tider* (1877) av Jan Magnusson, eller folklivsforskaren Nils Gabriel Djurklous *Från Vermlands Finnskogar* (1873). Går man utanför Norden finns böcker om olika länders ursprungsbefolkning, som metodistmissionären Egerton Youngs *Bland indianer i wigwams och vid lägereldar*, eller den norske etnografen Carl Lumholts *Bland menniskoätare: fyra års resa i Australien* (1889). 1800-talets etnografiska vurm och fascination över det som sågs som exotiskt och i behov av förklaring får sitt patriarkaliska uttryck i boken *Qvinnan bland skilda folk* (1881) av Amand von Schweiger-Lerchenfeld, som tycks ha meriterat sig för detta studium främst genom att vara baron, resenär och officer, samt, förmodligen, man.

För samlingen i övrigt så blir det tydligt att all geografi inte värderades lika mycket.³³ När det gäller kontinenter så dominerar Europa och förekommer i 121 av samlingens 462 böcker. Detta är vid en första reflektion kanske inte så förvånade, men endast 7 av dessa böcker handlar om områden utanför Norden, varav 2 handlar om den estniska svenskön Runö. De europeiska länderna utanför Norden fascinerade uppenbarligen inte Pontus Nybelin. Hälften av böckerna om Europa behandlar Sverige och många hör till det etnografiska temat. De amerikanska kontinenterna tycks heller inte ha varit så intressanta. Nordamerika, Sydamerika och Centralamerika inklusive Västindien representeras i 59 titlar, i kontrast till Afrika med 61 titlar, eller Asien med 77 titlar. Det finns 43 titlar vars innehåll spänner över stora delar av världen. Vissa länder tycks ha varit mer intressanta. I Afrika förekommer Egypten, Kongo och Marocko något oftare. I Asien är Ryssland mest framträdande och för de amerikanska kontinenterna sticker USA ut något. Böckerna om Ryssland och USA är bra exempel på att länderna i sig inte var det som först drog till sig Nybelins intresse utan att det snarare var

33 Eftersom vissa böcker behandlar fler än en kontinent, så har jag för att underlätta den tematiska analysen valt att dra en gräns vid två. D.v.s. att om en bok behandlar fler än två geografiska områden så räknas den in under temat Världen. Vissa böcker behandlar fler än ett land, vilket gör att en bok kan räknas mer än en gång.

polar- och etnografiämnen. Bland böckerna som berör USA faller drygt en tredjedel av titlarna in under det etnografiska temat, och hälften av böckerna om Ryssland handlar om landets kargare områden som Sibirien, Kamtjatka och norra ishavet. Ryssland står även för några etnografiska skildringar, samt ett par titlar som handlar om hur nordbor befolkade det område som sedermera blev Ryssland.

Nord-Amerikas indianer (1870) av George Catlin.

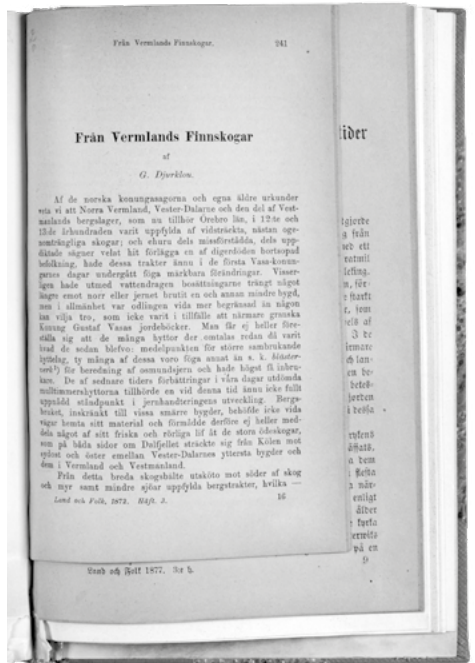
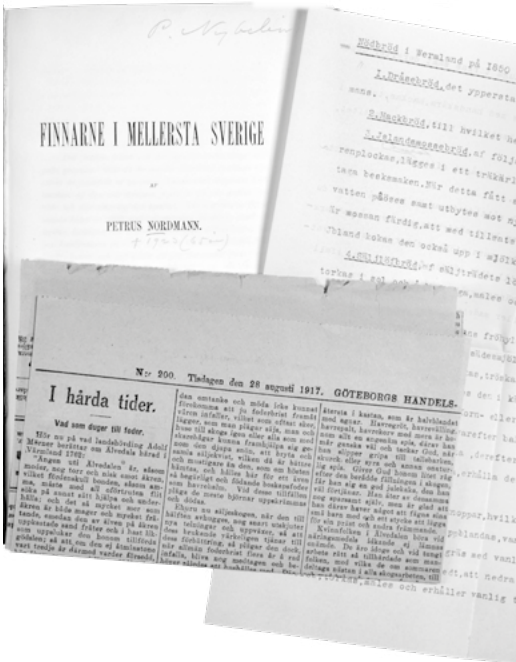
Att den samiska kulturen och de nordiska Finnskogarna låg Nybelin närmast hjärtat kan vara anledningen till att ett flertal av dessa skrifter, ofta tunna häften eller artiklar och kapitel ur andra verk, hör till dem han lät

binda in. Detta är en framträdande aspekt av samlingen, hur han samlade ihop och band samman olika småtryck. Tillsammans med tryfferingarna tyder det på att han drevs av ett genuint intresse för innehållet i böckerna. Han skrev notiser och anteckningar, gjorde egna innehållsförteckningar, noterade när någon karta saknas i boken, korrigerade uppgifter som var felaktiga, antecknade vem som var författare då denna uppgift saknades, klippte ur tidningsartiklar som hörde till bokens ämne och la in mellan boksidorna. Ett exempel på det sistnämnda är George Catlins *Nord-Amerikas indianer* (1870) i vilken han stoppat in två tidningsurklipp vid de sidor i boken som hade beröringspunkter med artiklarna. Det vittnar om ett gott detaljminne för vad som lästs.

Något som än mer stärker intrycket av en samlare som styrdes av sin nyfikenhet och sitt intresse är volymen *Om svenska Lappmarken och dess invånare* av J. A. Linder. Häftet är en serie artiklar ur *Läsning för folket* mellan 1849–1854, som här är sammansatta till en volym, försedd med ett omslag bestående av ett linjerat papper på vilken titel och en referens antecknats, och slutligen är pagineringen korrigerad för hand för att få en löpande paginering.

Denna typ av kolligatband finns fler av och han har låtit binda in vissa av dem. En volym som uppvisar ett flertal av boksamlingens egenheter är ett kolligatband med texter om Finnmarkerna: fem olika texter har bundits samman, av Ljunggrens bokbinderi; Nybelin, vars namn är skrivet på titelbladet till Petrus Nordmanns *Finnarne i mellersta Sverige* (1888), har skrivit till författarens dödsår, 1923, under författarnamnet; en maskinskriven, stencilerad, lista med rubriken ”Nödbröd i Wermland på 1800 talet” ligger med i bokbandet, tillika ett tidningsurklipp från *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 28/8 1917, om livet i Värmland 1762. I det här specifika fallet är det värt att notera att tidningsurklippet troligen sattes in i boken 1917 i samband med tidningens utgivning och att anteckningen om Nordmanns dödsår inte kan ha tillkommit förrän 1923; böckerna var ständigt aktuella för honom.

Alla böcker var inte nya då de köptes, och inte alla böcker köptes. Om man utgår från den förteckning som Nybelin förde så har han dock köpt de flesta av samlingens böcker. Trots att han aldrig noterar när han köpt en bok så noterar han noga vad böckerna kostat. Det finns ett par undantag, som

Kolligatband med tryfferingar, med tema om Finnmarkerna.

i fallet med Pehr Löflings *Iter Hispanicum* (1758), där det finns en uppgift om år och pris skrivet på insidan av pärmen, vilket överensstämmer med uppgiften i förteckningen: boken köptes 1919 för 27:50 kronor.

Johann Andersons *Efterretningar om Island, Grönland och Strat Davis till Videnskabernes og Handelens sande Nytte* (1748) är ett exempel både på hur Nybelin kunde förvärva böcker och på historiens ironi, för i denna har han noterat: ”Tillbytt af Göteborgs stadsbibliotek³⁴ mot ett bättre ex. af samma arbete”. Proveniensen illustrerar på ett fint sätt hur boksamlare och bibliotek samspelar för att bygga samlingar. Boken kommer från början från boksamlaren Lars Månssons bibliotek i Tranemåla, som först såldes till Klemmings antikvariat och sedan köptes av Göteborgs stadsbibliotek med hjälp

34 Göteborgs stadsbibliotek i detta sammanhang är det bibliotek som sedermera blev Göteborgs universitetsbibliotek och ska inte förväxlas med det som idag är Stadsbiblioteket.

av en donation av affärsmannen August Röhss 1898.³⁵ Tranemålasamlingen innehöll dock en hel del titlar som biblioteket redan hade, och stora delar såldes därför av i tio dubblettauktioner mellan 1904–1907. Uppenbarligen ägnade sig biblioteket dessutom åt bytesaffärer, då Pontus Nybelin bytte till sig exemplaret ur Tranemåla-samlingen som nu åter igen kommit tillbaka till UB. Den troliga bytesgången var: Nybelin ägde en *Efterretningar* (...), men inte Högströms *Beskrivning öfver lappmarken*, som är sidorna 357-574 i detta tryck. Göteborgs stadsbibliotek ägde ett komplett exemplar, med bägge texterna, samt ett separat exemplar av *Beskrivning* (...). Bibliotekets kompletta exemplar var slitet, så Nybelin fick byta till sig detta kompletta exemplar mot att biblioteket fick ett exemplar av *Efterretningar* (...) i gott skick, ombundet av Ljunggrens bokbinderi.

I samlingen finns åtminstone ytterligare en titel som var en dublett från UB, Carl Petersens *Den sidste Franklin-Expeditionen med "Fox"* (1860) med exlibris från Göteborgs stadsbibliotek och stämpeln "Såld duplett från G:bgs Stadsbibl." Om Nybelin köpt denna titel av biblioteket eller fått tag på den vid senare tillfälle framgår inte, men den kostade honom 3 kronor.

Nybelins samling växte också genom gåvor, från familj, vänner och författare. Ser man bara till de inbördes gåvorna så framträder en familj där boken eventuellt var en del av relationen. I samlingen finns tre böcker med inskriptioner som visar att Pontus gav Orvar böcker vid olika betydelsefulla tillfällen, som Yngve Sjöstedts *I Västafrikas urskogar* (1904), där dedikationen från 1906, i sällskap med en bibelhänvisning, gör det troligt att boken var en konfirmationspresent; Orvar var 14 år vid denna tid. Eller Gustaf von Dübens *Om Lappland och lapparne* (1873) som Orvar fick vid sin filosofie kandidatexamen i Uppsala 1914.

Tacitus *Germanerna* (1916), gav Orvar till sin pappa i julklapp 1916. Här finns Knud Rasmussens *Grönländska myter och sagor* (1926), som Orvar och Karin gav till "vår älskade pappa Pontus med önskan om snar förbättring". *Runa-list* (1875) av Claës Johan Ljungström är ett litet häfte som lär ut hur man läser och skriver runor. Om detta är en titel som tillhört far eller son går inte att säga, men den har åtminstone funnits i Orvars barndom, då han vid något tillfälle med barnslig handstil skrivit "Orvar Nybelin, Göteborg"

35 Severin Hallberg. "Lars Månsson i Tranemåla och hans boksamling". I *Bokvandrings: uppsatser om böcker och boksamlare*, redigerad av J. Viktor Johansson. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1945. 246-247

i runskrift på titelsidan. Orvar Nybelin fortsatte till viss del att bygga på samlingen och en av titlarna han tillfört förtjänar att nämnas: *Antarktiskboken* av John Gæver och Valter Schytt (1952), i vilken tre av medlemmarna, från den expedition som boken skildrar, signerat sina namn.

De antikvariska böckerna har provenienser som föregår Nybelin. *Svenska färden till Novaja Semlja* (...) som tillhört Oscar Dickson, som vi strax ska återkomma till, är ett exempel. Men också de mer okända namnen i böckerna bidrar till samlingens historia, som exemplaret av William Blighs *Engelske capitainens Wilhelm Blighs resa genom södra werld-hafvet* (1792), tryckt i Uppsala, och vars främre och bakre pärminsidor är fullklottrade, framför allt av Amanda Josefina Nilsson som inte bara tycks ha övat på att skriva sitt namn ett antal gånger, utan gjorde oss tjänsten att notera: ”Denna bok tillhör mig Amanda Josefina Nilsson på Walnö, född den 14 oktober 1861”. Tack vare dessa uppgifter går det att ta reda på vem hon var, dotter till Sofia Johannesdotter och styrman Abraham Nilsson, och följa henne från Valön till Göteborg.³⁶ Detta blir en del av bokens historia, från tryckningen i Uppsala av Catharina Elisabeth Edman, via tidigare ägare som noterat sina namn, utöver Amanda finns Fredrike Mathilda Holst, Wilhelmina Hemning och Nicl. Osterdahl, via Pontus och Orvar Nybelin till Göteborgs universitetsbibliotek. Även namnet i de tidigare nämnda fragmenten av Nils Matson Kiöping (se not 21) från 1674 placerar trycket i en historisk kontext. Hela samlingen blir på så sätt en palimpsest av provenienser, och som David Pearson understryker berättar alla dessa ägarskap något om samtidens smak, om intellektuell förmåga och finansiell ställning, och bidrar därmed till att bredda bilden av läsandets historia.³⁷ De tre kvinnor som noterat sina namn i den ovan nämnda upplagan av Blighs resa, bidrar till att synliggöra kvinnor i reselitteraturens läshistoriska kontext trots att samlingen – om den bara ses som en rad titlar – är enhetligt manlig.

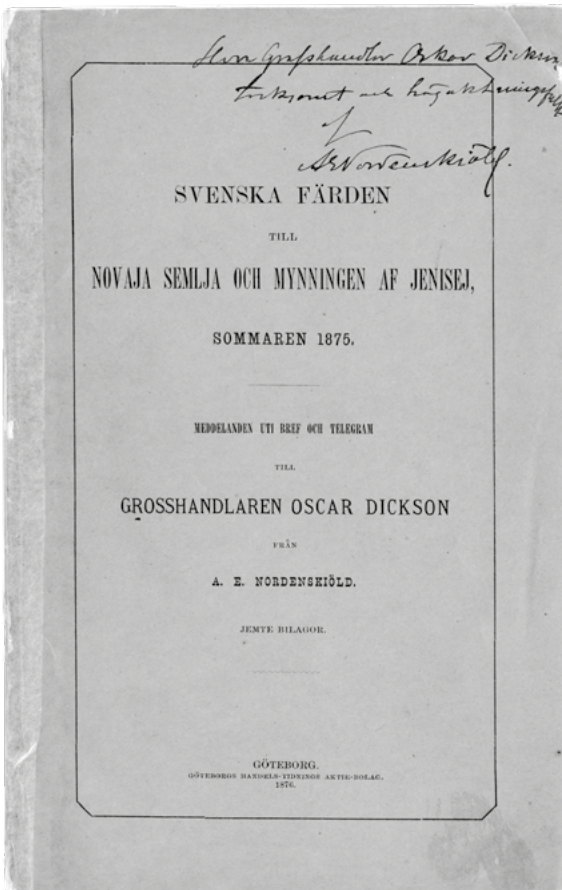
Pontus Nybelin är själv en del av denna typ av kringvandrande provenienser. Böcker som tillhört honom och som inte ingått i resesamlingen strövar fortfarande omkring på bokmarknaden. Så sent som i februari 2020 såldes Selma Lagerlöfs *Återkomsten till Värmland* (1928) på bokauktion, med en

36 Stala kyrkoarkiv, SE/GLA/13497/C/2, GLA.; Folkräkning 1900: Göteborg Karl Johans församling, Göteborgs och Bohus län, 1900 års folkräkning, RA, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/Folk_014093-001.

37 Pearson, *Books as history*, 94.

dedikation på häftets framsida, till ”P. Nybelin med tacksamhet fr. Selma Lagerlöf”.³⁸ Vad som orsakat tacksamheten framgår inte, men rör sannolikt Lagerlöfs och Nybelins gemensamma ursprung i Värmland.

Det finns några exempel på skrifter Nybelin inte fått tag på, vilket gjort att han satt sig på dåvarande Göteborgs stadsbibliotek för att skriva av bibliotekets exemplar. Ett sådant är *Svenska färden till Novaja Semlja och mynningen af Jenisej, sommaren 1875* (1875) av Adolf Erik Nordenskiöld. Det är nu vi åter är framme vid den glädje som Pontus Nybelin förmedlar

Svenska färden till Novaja Semlja och mynningen af Jenisej, sommaren 1875 (1875) av Adolf Erik Nordenskiöld.

38 "Connoisseur Bokauktioner", Auctionet, åtkomstdatum 18 november 2020, <https://auktionet.com/en/1194008-selma-lagerlof-return-to-vamland-with-the-author-s-dedication-to-p-nybelin>.

i detta kapitelns inledande citat, för i den anteckningsbok som innehåller avskriften av *Novaja Semlja*, har han på sidan efter, vid ett senare tillfälle, mycket förnöjt skrivit:

Sedan förestående afskrift från stadsbibliotekets exemplar blifvit gjord, har jag till min stora glädje vid Dicksonska bokauktionen i Göteborg lyckats inropa det exemplar Professor Nordenskiöld förärat Grosshandlaren Oscar Dickson, en raritet i dubbel bemärkelse då upplagan var endast 100 ex., hvilka samtliga tillstälts Professor Nordenskiöld.

Avslutningsvis finns ett par generella aspekter på hur samlingen, och samlingsbyggaren, speglar sin tid: utvecklingen av bokmarknaden och kommunikationsrevolutionen. Under 1800-talet utvecklades pappers-tillverkningen vilket gav billigare papper och därmed också billigare tryck. En ökning av befolkningens generella läskunnighet gjorde i sin tur att det skapades ett behov av fler och billigare trycksaker, vilket sammantaget gjorde att utgivningen av böcker och tidskrifter ökade och skapade en bokmarknad på en helt ny nivå jämfört med tidigare. Därtill påverkade samhällets industrialisering i övrigt människornas möjlighet till kommunikation. Det blev billigare och enklare att resa, vilket gjorde att fler människor förflyttade sig inom och utom landet, och de som inte reste kunde, tack vare den ökade spridningen av billigt tryck, ta del av resandet. Inte minst märks detta i mängden skildringar av ångbåtsfärder från 1830-1840-talen och framåt.³⁹ Massturismen startade dessutom under andra halvan av 1800-talet, vilket i sin tur tog sitt uttryck i specifika reseguideböcker och annat tryck.

Att Pontus Nybelins boksamling är en samling av just reselitteratur och geografiska skildringar speglar väl denna utveckling under 1800-talet. Att bara se de enskilda titlarna gör att den bokhistoriska och samhälleliga kontexten reduceras till att handla om just en rad titlar. I det här fallet handlar speglingen om ett 1800-tal där resandet – i kolonialt syfte, för vetenskapen och på individnivå – inte bara ökade stort utan framför allt spreds allt mer i tryck. En på många sätt fulländad illustration av hela denna poäng, är sista stycket till den artikel som just Pontus Nybelin skrev om trakterna kring

39 Gunnel Furuland, "Ångbåtar, omnibussar och järnvägar", i *Lychmos: årsbok för idé- och lärdomshistoria*, 2010 (Uppsala: Lärdomshistoriska samfundet, 2010), 202-204.

Uddeholm: ”Vid *Deje* (jernvägs-. Post-, telegraf- och telefon-station) kan mat och rum erhållas å *Deje* privathotell, beläget 1 *km* från ångbåtsbryggan.”⁴⁰

Vid en flyktig anblick är det lätt att missa det fantastiska i denna mening, men här framträder järnvägen, vars första linjer i Sverige etablerades 1856. Här finns telegrafan, vars första linje kom 1853. Telefonbolagen började etablera sig runt 1880, och ångbåten, som här är ett av de äldre kommunikationsmedlen, kom 1818 med sin första linje i Sverige. Texten, som handlar om att turista, publicerades i årsskriften till Svenska Turistföreningen, som bildades 1885, och är dessutom skriven av en man som själv samlade reselitteratur och geografiska skildringar.

Pontus Nybelin var 33 år när han skrev denna artikel 1888. Går man bara tillbaka till hans födelseår 1855, hade detta korta stycke varit i stort sett obegripligt, för det mesta som omnämns fanns inte då. Pontus Nybelin, tillsammans med sina 11 brokiga hyllmeter geografiska skildringar, är därför en elegant bild av denna del av utvecklingen under 1800-talet.

---

40 Nybelin, ”Uddeholmsverken”, 56.

Öpublicerade källor

GLA Landsarkivet I Göteborg
Stala kyrkoarkiv SE/GLA/13497/C/2
RA Riksarkivet
1900 års folkräkning

Publicerade källor och litteratur

- [Annons för Försäkrings-Aktiebolaget Skandia]. *Nya Wermlandstidningen*, 13 september 1887.
- [Annons för Olycksfalls-Försäkrings-Aktiebolaget Skandinavien]. *Göteborgs Aftonblad*, 26 september 1902.
- ”Bibliofiler i Göteborg”. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23 februari 1906.
- Bridges, Roy. ”Exploration and travel outside Europe (1720–1914)”. I *The Cambridge companion to travel writing*, redigerad av Peter Hulme och Tim Youngs, 53–69. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Bromander, Carl Vilhelm, Axel Dahlman, och Ernst T. Ander, red. *Ur Karlstads högre allmänna läroverks hävder, 1*. Karlstad: Nya Wermlands-tidningens aktiebolag, 1931.
- ”Bytesannonser”. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 19 september 1888.
- . *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 2 november 1888.
- Chartier, Roger. *The author’s hand and the printer’s mind*. Cambridge: Polity, 2014.
- ”Connoisseur Bokauktioner”. Auctionet. Åtkomstdatum 18 november 2020. <https://auctionet.com/en/1194008-selma-lagerlof-return-to-vamland-with-the-author-s-dedication-to-p-nybelin>.
- Darnton, Robert. *Pornografi och revolution*. Stockholm: Ordfront förlag, 1996.
- Driver, Felix. *Geography militant: Cultures of exploration and empire*. Oxford: Blackwell, 2001.
- ”Döde”. *Nya Wermlandstidningen*, 11 augusti 1855.
- ”En större myntsamling [...]”. *Wermlands Läns Tidning*, 11 september 1872.
- Furuland, Gunnel. ”Ångbåtar, omnibussar och järnvägar”. I *Lychnos: årsbok för idé- och lärdomshistoria, 2010*, 201–218. Uppsala: Lärdomshistoriska samfundet, 2010.
- Hagström Molin, Emma. ”Biblioteksmaterialiseringar”. I *Åter-kopplingar*, redigerad av Marie Cronqvist, Patrik Lundell och Pelle Snickars, 309–327. Lund: Mediehistoria, 2014.

- Hallberg, Severin. "Lars Månsson i Tranemåla och hans boksamling". I *Bokvandringer: uppsatser om böcker och boksamlare*, redigerad av J. Viktor Johansson, 209-253. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1945.
- Hoskins, Janet. "Agency, biography and object". I *Handbook of material culture*, redigerad av Christopher Y. Tilley, 74–84. London: SAGE, 2013.
- Indebetou, Govert. *Bergsskolans i Filipstad elever 1830–1930: Biografisk matrikel*. Stockholm, 1931.
- Lundblad, Kristina. *Om betydelsen av böckers utseende: Det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840-1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband: En studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*. Lund: Råmus, 2010.
- McKenzie, Donald F. *Bibliography and the sociology of texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- "Med delägarne i aktiebolaget 'Nitria'". *Göteborgs-Posten*, 9 augusti 1901.
- Nilzén, Göran red., *Svenskt biografiskt lexikon. Bd 27, Nilsson–Näsström*. Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1990–1991.
- Nybelin, Pontus. "Uddeholmsverken med omgifningar (Wermland)". I *Svenska turistföreningens årskrift*, 5, 51-56. Stockholm: Svenska turistföreningen, 1888.
- Pearson, David. *Books as history: The importance of books beyond their texts*. Rev. uppl. London: British Library, 2011.
- Svensk bok-katalog jemte musikförteckning för åren 1886–1895*. Stockholm: Alfred Bonnier, 1900.
- Svensk bok-katalog jemte musikförteckning för åren 1896–1900*. Stockholm: Svenska bokförläggarföreningen, 1904.
- Thelin, Arvid, och Vilhelm Gödel, red. *Svensk bokkatalog 1901–1905*. 2:a uppl. Uppsala: Bokgillet, 1961.
- Thompson, Carl. *Travel writing*. New York: Routledge, 2011.
- "Tillkännagifves". *Nya Wermlandstidningen*, 19 juli 1865.
- "Undertecknad försäljer [...]". *Nya Wermlandstidningen*, 28 november 1857.
- "Wermlands naturhistoriska- och fornminnesförening [...]". *Nya Wermlandstidningen*, 27 september 1878.
- . *Nya Wermlandstidningen*, 25 september 1877.
- . *Nya Wermlandstidningen*, 28 september 1877.
- "Ångbåtsbolagsstämmor". *Göteborgs Aftonblad*, 19 februari 1900.
- "Öfriga ärenden", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23 februari 1906.